

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 74 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 74 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ŞEYH GÂLİB'İN TÜRKÇESİ ÜZERİNE BAZI DİKKATLER SOME NOTES ON SEYH GALİB'S TURKISH

Mehmet Turgut BERBERCAN*

Öz

Bu makalede, 18. yüzyıl Türk edebiyatının önemli simâsı Şeyh Gâlib hakkında çeşitli tespitler yapılarak Klasik Türk edebiyatı içindeki yerine, şiirlerinde kullandığı “dil” üzerinden bakılarak şairin üstlendiği öncü rol vurgulanmıştır. Şairin özellikle farklı zevk ve tarz içeren üslup özelliklerinin kullandığı şiir dili içinde nasıl çeşitlendiğine dikkat çekilmiş; sanatında, kendisinden önce gelen şairlerden esinlenerek aldığı özelliklerin bulunmasının yanında, gelecek şairler için daima örnek alınan bir sanat ve dil ekolü gerçekleştirdiğine işaret edilmiştir. Çalışmada, Şeyh Gâlib'in şiirlerinde kullandığı Türkçe; dil, edebiyat, sanat ve tarih perspektifinde çeşitli açılardan yorumlanarak kendi çağına ve kendisinden sonra teşkil edilerek Türk edebiyatını etkilemiş şiir anlayışlarına sirayet eden etkisi irdelenmiştir. Sonuçta, Türk şiirinde görülen Hint ve İran şiirinden gelen etkileri şiir dili içinde kullanmasının yanında, Türk halk şiirine ait biçim ve temayı, sade Türkçeyle şekillendirilmiş ve yerli motifleri içinde barındıran mahalli şiir anlayışını kendine mahsus olarak kurup geliştirdiği sanat anlayışı içinde yerleştirip yeniden şekillendirerek gelecek yüzyıllarda Türk edebiyatında tebarüz edecek yeni şairlerin örnek model olarak alıp esinleneceği ve hatta ismini bir üstat olarak sayacakları kökü mazide ama dalları âtide bulunan ve bu yönüyle eskimeyen bir sanat ekolü teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Galib, Şiir, Dil, Dikkat, Türkçe.

Abstract

In this article, various determinations have been made about Sheik Galib, the important figure of 18th century Turkish literature, and the leading role of the poet has been emphasized by looking at his place in Classical Turkish literature through the “language” he used in his poems. Attention was drawn to how the poet's stylistic features including different tastes and styles varied in the language of poetry he used; In his art, it was pointed out that, besides having the features that he got inspired by the poets who came before him, he realized an art and language school that is always taken as an example for future poets. In the study, the Turkish used in Sheikh Galib's poems; Language, literature, art and history perspective, and its effect on poetry that has influenced Turkish literature by being interpreted from various angles in its own era and after it has been examined. As a result, besides using the influences of Indian and Iranian poetry in Turkish poetry in the language of poetry, the form and theme of Turkish folk poetry, the local poetry concept, which is shaped in plain Turkish and includes local motifs, has been set up and reshaped in the sense of art that it has developed and developed in Turkish in the next centuries. It has constituted a school of art whose roots are in the past but whose branches are in the future and which will be inspired by the new poets who will become prominent in their literature and will even consider their name as a master.

Keywords: Sheik Galib, Poem, Language, Note, Turkish.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mtberbercan@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9847-384X

Giriş

18. yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden biri; İstanbul, 1757 doğumludur. Esas adı Mehmed Esad olup Mevlevî şeyhliği derecesine yükselmiş tasavvufî bir simâdır. Büyük babası ve ayrıca babası Mustafa Reşid de Mevlevî'dir. Şiirlerinde ilkin "Esad" mahlasını kullanmış, daha sonra "Gâlib" olmak suretiyle mahlasını değiştirmiştir. İlk tahsilini doğrudan babasından ve Yenikapı Mevlevîhanesi çevresinden edinmiş, daha sonra Galata Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Efendi başta olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Konya'da Mevlana Dergâhı'nda "çile"ye yani münzevi şekilde yapılan bir tür ibadete çekilmiş, daha sonra İstanbul Yenikapı'da "çile"ye devam ederek burada, Mevlevîlikte önemli bir pâyeye olan "dede" sıfatını kazanmıştır. 1791 yılında Galata Mevlevîhanesi şeyhi olmuştur. Hem şair hem de bestekâr olan ve "Nizam-ı Cedid" reformlarının sahibi Sultan III. Selim ile yakın bir dostluk kurmuştur. 1799'da İstanbul'da vefat etmiştir. Türkçe yazdığı iki hacimli eseri, başta 24 yaşında tamamladığı içinde 372 gazel bulunan "Divan" ve 2041 beyitlik "Hüsn ü Aşk" mesnevisidir (yayımları için bkz. Doğan, 2002).

1. Sanat dili

Gâlib'de; başta Mevlâna'nın Farsça Mesnevî dili ve tabii Mevlevî literatürün dil unsurları etkindir. Klasik Türk edebiyatı şairleri arasındaki etkileşim cephesinden bakıldığında; şiirinde Hayâlî, Nef'î ve Neşâtî gibi önceki şairlerden izler bulunur. Ayrıca Nâbî'nin öğreticiliğinin (didaktizm) ve Nedîm'in duygusallığının (lirizm) ötesine geçerek Divan şiirini zirveye çıkaran bir tarz sahibi olması sebebiyle Divan edebiyatının son büyük şairi olduğu genellikle kabul edilmektedir (ayrıca bkz. Kalkışım, 2010: 54). "Hüsn ü Aşk" isimli meşhur eserinde Nâbî'ye yönelmiş kritikler, gazellerinde Nedîm'inkine benzeyen mahalli söyleyiş ve yerel sanat motiflerine yöneliş, esasında Gâlib'in bu iki şairi çok detaylı bir şekilde tetkik ederek okuduğunu ve onların sanatını kendi şiirleri vasıtasıyla belli bir dil sentezine taşıdığını göstermektedir (Gâlib'in poetikasını değerlendiren etraflı bir çalışma olarak ayrıca bkz. Arı, 2005). Bununla birlikte, genellikle "Sebk-i Hindî" olarak dile getirilen şiir akımının yahut tarzının biraz edebiyat okumuş herkesin bildiği şekilde, Türk edebiyatında akla gelen ilk temsilcisidir. Bu akım esasen, Hindistan-Türk devletinin kurucusu Babur Şah'ın oğlu Ekber devrinden itibaren, Babur tarafından temelleri atılmış bir sanat müessesesi olan şair meclislerini etkileyen "Hint" şiirinin etkisiyle ortaya çıkmış; 17. yüzyıl İran'ında kuvvetle tebarüz ederek bir akım/tarz halini almıştır. Ancak belirtilmelidir ki Fars şiirinin kaynağı Hint şiirinin temelleri olduğundan, Fars edebiyatının etkilediği Klasik Türk edebiyatında doğal olarak Hint sanatının etkisi süreklilik arz eder. Bu noktada, Fars şiiri üzerinden Türk şiirine geçen "Sebk-i Hindî", özellikle Türk şairlerini etkileyen Fars şairi Şevket-i Buharî'nin eserleri vasıtasıyla (ayrıca bkz. Gürer, 2000: 100; Şafak, 2016: 563-564) Gâlib'in şiir diline geçmiş ve poetikasında ortaya koymaya çalıştığı "ifade tarz ve tertibi"nin (Arapçası "sebk") bir parçası olarak teşkil ettiği yeni şiir dilinin özel bir unsuru olmuştur. Hüsn ü Aşk'taki giriş bölümü, "Der Beyân-ı Sebeb-i Te'lif" ve sonlardaki "Fahriyye-i Şairâne"de (bkz. Doğan, 2002: 54-64; 402-406), kendi dil sentezinin övgüsünü ve ayrıca savunmasını yaparak ileri sürdüğü "gerçek şiir dili"ni kısaca özetlemiş, şiir meydanındaki diğer şairlere, bugünkü dille "özenti" tâbir edilen veya şair geçinenlere âdeta meydan okuyarak bir manifesto ortaya koymuştur. Gâlib, bu yönüyle 19. yüzyılda eserleriyle büyük yankı uyandıracak olan Türk dili ve edebiyatındaki yenilikçi dil ve edebiyat anlayışının ilk savunucuları Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa için model olmuş reformistlerden biridir. "Sebeb-i Te'lif"teki bazı beyitler, âdeta Tanzimat'la birlikte gelişen "yeni dil düşüncesi"nin çıkışını mutlak surette beslemiştir:

*Manzume-i Fârisî-veş ebyât
Bi'l-cümle tetâbû-ı izâfât
İnşâya verir egerçi ziynet
Türkî söz içinde ayn-ı siklet*

“Baştan başa zincirleme tamlamalarla yazılmış, Farsça manzumelere benzeyen beyitler her ne kadar yazıya süs verirse de, Türkçe söz içerisinde ağırlıktan başka bir şey değildir” (Çeviri için bkz. Doğan, 2002: 57). Hatta Gâlib’in sanattaki modelistliği, III. Selim’in idarededeki cedid hareketi ile paralel bir devrede olması tesadüf olarak görülmemelidir, üzerinde düşünülmelidir. Öyle ki 19. yüzyıldaki yenileşme yolunda bulunan Türk edebiyatının akla gelen hemen her şahsiyetinde ve eserinde Gâlib’den bir etki yahut iz bulunabilmektedir. Meselâ A. H. Tanpınar, Namık Kemal’in “Cezmi”deki Adil Giray karakteri ile Şeyh Gâlib arasındaki bağa ve Fransız romantizmi ile Türk mistitizmin birleşimi olan Cezmi karakterindeki Şeyh Gâlib’e ait özelliklere dikkat çekmiştir (Tanpınar, 2003: 410-411); ayrıca Abdülhak Hamid’in “Duhter-i Hindu”sunda, Recaizade Mahmud Ekrem’in bazı şiirlerinde, Muallim Naci’nin “Ezhâr-ı Efkâr”ında Gâlib’e ait hususiyetler belirgindir ve bu tip örnekler artırılabilir.

...
*Gencincede resm-i nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim!
Esrârını Mesnevîden aldım
Çaldımsa da miri malı çaldım!
Fehmetmeğe sen de himmet eyle
Ol geöheri bul da sirkat eyle
Çok görme bu hikmet-i beyanım
Tevfikâ havale eyle cânım
İn dem ki zi şairi eser nist
Sultan-ı sühan menem diğeri nist*

... (Hüsn ü Aşk’taki “Fahriyye-i Şairâne”den)

2. Türkçesi

Gâlib’in şiirleri, kullandığı Türkçe üzerinden değerlendirilirken, genellikle klasik dil zevkine uygun şekilde yazılmış şiirler olarak nitelendirilmektedir. Gâlib’in dili, literatür kitaplarındaki pasajlarda kaydedildiği gibi her okuyanın ilk okumada anlamadığı, ince düşüncelerle ve sanatla teçhiz edilmiş tipik Osmanlı Türkçesidir. Gâlib, şiirinin şiirden anlayan kişilerce beğenilmesini istemiş, halk tarafından (“halk” kelimesiyle, genel geçer düşünceleri olan, şiirden anlamayan kişiler anlatılmak istenmiştir) beğenilmesini istememiştir; bu tutumunun altında “düşünce”sinin ve tabii “sanat”ının sadece “anlayabilen” için, belli bir yetkinlikte bulunan düşünce sahipleri için olması gerektiği isteği yatmaktadır. Fakat bu istekle birlikte, “klasik dil tutuculuğu”nun altında düşüncesini ve sanatını gizlememiş, şeffaf bir dille gerçek sanatı bulmaya çalışmıştır. Belli ki şairin ideal seviyedeki yüksek sanat için yazması gerektiğinin bilincindedir. Fakat bununla birlikte, şairin yazma gayesinin sadece yüksek zümreye ve seçkin bir muhite hitap etmemesinin da bilincindedir (bkz. Hüsn ü Aşk, 212-220).

*Merd ana denir ki aça nev râh
Erbâb-ı vukûfî ede âgâh*

...

*Bir ehl-i sühan ki ede tahsin
Bin çarh deger o beyt-i rengîn*

*Dâim bunı der ki elde hâme
Âfet bana i'tibar-ı amme*

*Çün kârı himâyet eylemekdir
İfhama riâyet eylemekdir*

*Elbetde olup füsürde-hâtır
Ma'nâdan olur zebânı kâsır*

Gâlib'in klasik şiirin başlangıcından itibaren Arap, Fars ve Türk (Osmanlı) şiirini orijinal kaynaklarından dikkatle takip ettiği anlaşılmaktadır. Kendisinden yıl itibariyle çok eski sayılmayacak olan Lale Devri şairi Nedim gibi, içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamdan gelen yerel motifleri dil aracılığıyla, özellikle İstanbul'dan ve İstanbul Türkçesinin imkânlarından yararlanarak şiirine geçirmiştir. Bu yönüyle, Osmanlı Türkçesinin başlangıç yüzyılı olan 15. yüzyıldan klasik devrin sonu olan 19. yüzyıla kadar, emsali derecede bulunan birçok klasik şairden farklı olarak sade, halis ve -"basit" kelimesinin negatif anlamına karşıt olarak- "arı = temiz" Türkçeyle bazı şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerinin 16. yüzyılda ortaya çıkmış ancak uzun soluklu olamamış "Türkî-i Basit (Basit Türkçe)" tarzından (bkz. Özkan, 1997) beslendiği anlaşılmaktadır. Bu tarzın temsilcileri, sadece Türkçe kökenli olduğu bilinen kelimelerle, günümüzde anlaşıldığı deyişle, "Öz" Türkçeyle kurulan bir sanat dili yaratmak istemiş, bunlar aynı zamanda klasik dille yazabilen şairler olmakla birlikte, günlük konuşma diliyle de sanat yapılabileceğini göstermek arzusu duymuşlardır; ancak bu tavır belli ki pek tutmamış, sanat çevrelerince küçük görülmüş ve hatta "sanat dışı" tutulmuştur. Türkçenin Arapça ve Farsçayla harmanlanarak Fars edebiyatı temel alınarak değerlendirildiği bir zamanda, devrin sanat görüşü çerçevesinde bu tepki doğal görünmektedir. "Basit" tâbir edilen dille yani "Konuşma dili" ile şiir söyleme çabası; Gâlib'in Aydınlı Visâlî, Edirneli Nazmî, Tatavlı Mahremî gibi temsilcilere sahip ekolden beslendiğini, bu şairleri yeni bir bakışla okuduğunu ve tabiatıyla Türk şiirini iyi tanıdığını isabetle gösterir. Aşağıda 9 beyitlik bir gazeli verilmiştir (ayrıca bkz. Gölpınarlı, 1988: 233). Bu gazeldeki "Türkçeci" tutum, Gâlib'in Mesnevî'den büyük nispette istifade etmiş ağdalı klasik dil zevkine sahip olmasının yanında, müzikaliteye sahip ve bu yönüyle bestelenmeye açık "Basit Türkçe"yi, yani milletin çarşıda, pazarda konuştuğu Türkçeyi ne kadar latif bir şekilde klasik edebiyat şablonu içinde mücevher ustası gibi işlediğini göstermektedir.

*Döktü omzundan poşu saçağını
Açtı gönüller deli bayrağını*

*Ayyenisi gökte ne Ülker satar
Değmiyecek kestiği tirnağını*

*Gözceğizim boyamak ister benim
Al boyayup kan ile dudağını*

*Saldı gönüller iline âfet
Kurdu göz ırmağına otağını*

*Nice tabur dağdır ol yosmanın
Saç dağdup eğmesi kalpağını*

İçüp içüp kendi elinden anın
Duramayup öpmüşüm ayağını
Çok sürünüp gözlemişim izleyüp
Ayağının izini toprağını
Vermedi bir kimseye Gâlib geçit
Kanda çevirdiyse söz ırmağını
Hazret-i Munlâ'yı bilenler bilür
Bilmeyenin kim çeke kulağını

Şiirdeki anlamı, çok iyi anlaşıldığı için, bugünün Türkçesine çevirip burada yazmak anlamsızdır. 18. yüzyılın sonlarında, Klasik dil zevkinin en yüksek seviyede olduğu bir dönemde yazılmış bu gazelin bugün okuma-yazma bilen herkes tarafından okunup anlaşılacağı muhakkaktır. Gâlib'in klasik bir şair olarak, çağının dil zevkine aykırı gelen bu tutumu, "yenilik ve eskiyi aşma arzusu"na ilgi çekmektedir. Dikkat edilirse, Türkçeci bir tutumla; Arapça "hilâl" yerine "ayyeni", Klasik şiirde genellikle "Süreyya" olarak zikredilen takımyıldız için İslam öncesi Türkçeden gelen halk ifadesi "Ülker", eski İstanbul Türkçesinde ve tabii Rumeli Türkçesinde görülen "gözceğiz" söyleyişi; "geçit", "deli", "ırmak", "otağ" gibi sade Türkçe kelimeler, bu şiirde hemen göze çarpmaktadır. Şiirin biçim özelliklerine bakılırsa, gerek kafiyelendirilme şekli ve düzeni gerekse hece ölçüsüyle (11'li) yazıldığı intibayı oluşturan tarz ile tipik bir halk şairinin hakiki özünü anlattığı "Türk"çe şiiriyle karşılaşılar.

Sonuç

Şeyh Gâlib, yaşadığı çağın sanat anlayışına uygun klasik bir şair olmanın yanında, farklı zevk, tarz ve dil özelliklerini şiiri içinde kullanmayı başarmış, bulunduğu yüzyıldan daha önce yaşamış şairlerden etkilenerek onlardan aldığı çeşitli dil özelliklerini kendi klasik şiir dili içinde harmanlayarak müstesna bir şiir dili yaratmıştır. Türk şiirinde görülen Hint ve İran şiirinden gelen etkileri şiir dili içinde kullanmasının yanında, Türk halk şiirine ait biçim ve temayı, sade Türkçeyle şekillendirilmiş ve yerli motifleri içinde barındıran mahalli şiir anlayışını kendine mahsus olarak kurup geliştirdiği sanat anlayışı içinde yerleştirip yeniden şekillendirerek gelecek yüzyıllarda Türk edebiyatında tebarüz edecek yeni şairlerin örnek model olarak alıp esinleneceği ve hatta ismini bir üstat olarak sayacakları kökü mazide ama dalları âtide bulunan ve bu yönüyle eskimeyen bir sanat ekolü teşkil etmiştir. Şüphesiz bu ekol, Gâlib'in sanatını icra etmede kılavuz tuttuğu gerçekçi "dil" suuruyla kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Arı, A. (2005). Şeyh Galib'in Poetikası. *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXVI, s. 51-72.
Doğan, M. N. (2002). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Gölpınarlı, A. (1988). *Şeyh Gâlib Divanı'ndan Seçmeler*. Şark-İslam Klasikleri, İstanbul: MEB Yayınları.
Gürer, A. (2000). Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde Bir Anlatım Özelliği. *Türkojoloji Dergisi*, C. 13/1, s. 99-108.
Kalkışım, M. M. (2010). Şeyh Gâlib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, s. 54-57.
Özkan, M. (1997). Edirneli Nazmî ve Türkî-i Basit Hareketi. *İlmi Araştırmalar*, C. 5, s. 233-246.
Şafak, T. (2016). Şevket-i Buharî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, s. 563-564.
Şeyh Gâlib Divanı (Giriş-Metin). Haz. N. Okçu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap.
Tanpınar, A. H. (2003). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.